

Poliittinen avantgarde eilen. Ja nyt?

Marko Pyhtilä: KANSAIN-VÄLISET SITUATIONISTIT – SPEKTAAKKELIN KRITIIKKI.

Helsinki, Like, 2005. 256 s.

Guy Debord: SPEKTAAKKELIN YHTEISKUNTA.

Suomentanut Tommi Uschanov. Johdanto Jussi Vähämäen. Helsinki, Summa, 2005. 191 s.

Ranskalaisten äänestäjien enemmistö hylkäsi toukokuussa 2005 ehdotuksen sopimukseksi Euroopan perustuslaista. Tapaus toi journalistien mieleen toisen toukokuun Ranskassa, vuoden 1968 tapahtumat. Niiden on sanottu kyseenalaistaneen länsimaisen kapitalismin ja hyvinvointivaltion sekä mitätöineen hetkeksi valtiovallankin. Jos ja kun vuosi 1968 oli tätä, journalistien vertaus ontuu: EU-äänestys saattoi kyllä ilmaista kapitalismin epäilyä, mutta tuskin kyseenalaisti hyvinvointivaltiota tai valtiovaltaa (niiden kaatajat ovat pikemmin perustuslaillisen sopimuksen kannattajia). Vaikka vertaus ei osu keskelle, se ei mene kokonaan ohi. Kummallakin kerralla näet ihmiset pääsivät irti *instituutioiden*, siis instituutioista vastaavien hallinnasta ja toimivat omapäisesti.

Normaalisosioologiassa instituutioiksi kutsutut laitokset ovat, Szcsepanski sanoo, ”ikään kuin patoja ja kanavia, joiden kautta yhteiskuntaelämä virtaa järjestetysti ja tehokkaasti”. Toukokuussa niin 1968 kuin 2005 ranskalaisten yhteiskuntaelämä tulvi instituutioiden pato- ja kanavajärjestelmästä muualle, patoajien ja kanavojien ulottumattomiin, jälkimmäisessä tapauksessa tosin niin paljon symbolisemmin, ettei instituutioiden tarvinnut ampua väkijoukkoon ja ajaa esiin panssarivaunuja. Instituutiot intoutuivat syytteleään tapahtuneista paitsi typerää yleisöä myös toisiaan – kuten *Aamulehti*, joka sätti ”presidentti Jacques Chiracin tai pääministeri Jan Peter Balkenenden tapaisia johtajia”, etteivät ne ”pystyneet selittämään kansalaisilleen, mistä

EU-perustuslaissa oikein oli kyse” (pääkirjoitus 29.6.2005). Vaikkei *Aamulehti* voi sanoa, se tietää kyllä, että lakiehdotus tarkoitti vastaan äänestäneille koko sitä euroeliitin pato- ja kanavalaistosta, jota Chirac ja Balkenende pakottivat heille, ja jota he eivät halunneet, koska heillä ei ollut eikä vastakaan olisi osaa eikä arpa sen syntyyn, kehitykseen ja toimintaan.

Onko ylimalkaan tolkkulista rinnastaa vuoden 1968 toukokuun tapahtumat EU-äänestykseen vuonna 2005? Vuosi 1968 on jäänyt mieleen, mutta onko muisto relevantti? Kysymys on keskeinen Marko Pyhtilän väitöskirjatutkimuksessa *Kansainväliset situationistit – spektaakkelin kritiikki*, joka siis rakentaa siltää vuodesta 1968 nykyhetkeen. Pyhtilä näet tutkii *kansainvälisiä situationisteja*, jotka olivat keskeisen käsitteensä ansiosta vuoden 1968 keväeseen vaikuttaneista ja osallistuneista ryhmistä sillä tavalla kiinnostavimpia, että Pyhtilällä on aihe kysyä ”mikä SI:n [*Situationist International*; alkukielellä *L’Internationale Situationniste*] 1960-lukulaisessa aikalaisanalyysissa on yhä ajankohtaista yli kolmekymmentä vuotta liikkeen hajoamisen jälkeen? Mitä uusia näkökulmia situationistien ajattelu avaa 2000-luvun globaalien kapitalismin kritikoille?”

Situationistien keskeinen käsite on *spektaakkeli*; sen kritiikistä oli kysymys heidän teoriassaan ja toiminnassaan. Käsitteen näkökulmasta vuosien 1968 ja 2005 toukokuut ovat sikäli sukua, että kummassakaan tapauksessa ihmiset yleisesti ottaen eivät halunneet jäädä elämänsä sivustaseuraajiksi – eivät halunneet jäädä spektaakkeliin.

Kansainvälisten situationistien keskushenkilö oli Guy Debord (1931–1994) ja keskusteoriatämän *Spektaakkelin yhteiskunta* (*La société du spectacle* vuodelta 1967, julkaistiin suomeksi keuhälällä 2005 muutama viikko Pyhtilän väitöskirjan ilmestymisen jälkeen). Situationistien teoria spektaakkeliin yhteiskunnasta on teoria sivilistumisesta kapitalismissa, jossa elämästä on tullut tavara. Sivullistunutta lajia Debord kutsuu *homo spectateuriksi* ja tarkoittaa, kuten Pyhtilä muotoilee, oliota, joka ”tarkkaili luomaansa maailmaa voi-

matta osallistua siihen” eli ”oli passiivinen oman elämänsä tarkkailija; sekä muista että itsestään eristetynä hänet oli redusoitu tavaraksi ja hänen tehtävänään oli kuluttaa muita tavaroita”.

Vaikka olio oli eristetty itsestäänkin, sen itse silti oli. Ja se oli situationistien *Prinzip Hoffnung* horisonttina, jonka radikaalikin työväenliike oli hukannut, niin että Lefebvre saattoi syyttää situationisteja (vuonna 1967) siitä, etteivät he esitä konkreettista vaan abstraktia utopiaa: ”Kuvittelevatko he todella, että jokin kaunis päivä ihmiset katsovat toisiaan ja sanovat, ’Riittää! Meitä risoo tehdä töitä ja olla tympääntyneitä. Laittakaamme loppu tälle kaikelle!’ Ja että he tämän jälkeen alkavat loputtomat festivaalit ja ryhtyvät luomaan situaatioita? Ehkä näin on käynyt kerran, maaliskuun 18. päivän sarastuksessa 1871, mutta vastaava tilanne ei tule koskaan toistumaan.” Vastoin Lefebvren uskoa Pariisi alkoi vain vuotta myöhemmin kuohua hänen innuamalleen, situationistien ennustamalla tavalla (Pyhtilä kertoo situationistien lainanneen Lefebvren arvion lehteensä – tietysti pilkatakseen – sekä ennen vuoden 1968 toukokuuta että sen jälkeen). Pyhtilä pitää Pariisin tapahtumia merkittävänä siksi, ”että ne toteuttivat situationistien analyysin lähes täydellisesti”, tarkoittaen tällä ehkä sitä, että situationistien ajattelu, heidän analyysinsä ja kritiikkinsä on merkittävää ja tutkimisen arvoista, koska Pariisin tapahtumat näyttävät toteuttaneen sitä (tavalla, jonka Lefebvre valitsi ivansa muodoksi).

Jossakin mielessä situationistiryhmä siis osui oikeaan; ”olihan sen analyysi”, Pyhtilä varmentaa, ”varsinkin Pariisin toukokuun 1968 valossa ollut sekä ennakoivaa että profeetallista”. Pyhtilä itse ”on sitoutunut SI:n edustamaan kapitalismikriittiseen traditioon” tarkoituksenaan selvittää, ”miten 2000-luvun kapitalismia voitaisiin kritisoida situationistien näkökulmasta”. Hän hakee näköalaa nykykapitalismiin ”SI:n ajattelusta, ja siitä radikaalin avantgarden ja marxilaisuuden tietystä traditiosta, mihin sen ajattelu pohjautui”. Mikä sitten oli situationistien näkökulma?

Sl:n analyysin ytimenä on spekaakkeli. Ja spekaakkeli on, kuten Debordin *Spektaakkelin yhteiskunta*, § 34 esittää, ”pääomaa, joka on kasautunut siihen pisteeseen saakka, jossa siitä tulee kuva”. Sl analysoi 1960-luvun yhteiskunnallista tilannetta Marxilta omaksuttujen, silloisen nykytilanteen tasalle kehitettyjen käsitteiden avulla. Käsitteet ovat pääosan Marxin varhaiskauden eli *Taloudellis-filosofisten käsikirjoitusten* ja *Saksalaisen ideologian* käsitteitä (Sl:n taustana on myös Hegeliä ja *Historian ja luokkatietoisuuden* Lukácsia): tavara, työnjako ja palkkatyö, vieraantuminen, esineistymisen ja tavarafetisismi. Pyhtilä näyttää, miten situationistit kehittivät näiden käsitteiden perustalle marxilaisen analyysin tilanteestaan: ihminen oman elämänsä katselijana, ei osallisena.

Situationistien tekniikkaa noudattaen valikoitujen ja esitettyjen esimerkkien avulla Pyhtilä pyrkii ja onnistuikin osoittamaan, että nykytilanne on eriteltävissä Sl:n ajattelun mukaisesti: mikä oli osuvaa 1968 ja minkä osuutta Pariisin kevät todisti, osuu hyvin kohdalleen yhä vielä. Kaikesta huolimatta niin Sl:n käsitteellisessä otteessa kuin sitä seuraavan Pyhtilän työssä piilee tietty heikkous. Pyhtilä on tietoinen ongelmasta: ”Si kykeni vapauttamaan voimia, mutta se ei kyennyt elämään näiden voimien kanssa. Se vei loppuun destruktivisen ohjelmansa, muttei kyennyt rakentamaan uutta.” Hän itsekin ei osaa sanoa, mitä se uusi olisi, jonka rakentamiseen situationistit eivät kyenneet.

Ongelma juontuu käsitteistä ja jäljille pääsemme, kun katsomme keskus käsitteen määrittelyä: spekaakkeli on pääomaa Marxin mielessä – ja kuten pääoma Marxilla spekaakkeli Debordilla (*Spektaakkelin yhteiskunta*, § 4) ”ei ole kuvien kokoelma vaan [henkilöiden] välinen yhteiskunnallinen suhde, jonka kuvat välittävät”. Siis kaksi perspektiiviä: spekaakkeli on kuva (kuvaksi tullut pääoma, § 34), mutta spekaakkeli *ei ole kuva* (kokoelma kuvia, § 4), vaan kuvien välittämä yhteiskunnallinen suhde. Kun kumpikin perspektiivi on tosi, olemme ristiriidassa.

Ristiriitaa voisi koettaa ratkaista siirtymällä Marxin varhaiskauden käsitteistä (niiden horisonttina ihmisen lajioletona) hänen myöhemmän tuotantonsa tasalle (Marxin yhteiskuntamuodon teoriaan). Sen Sl kuitenkin torjuu samoin kuin sitä uskollisesti seuraava Pyhtilä: ”Huomautettakoon, että situationistit olivat kiinnostuneita niin sanotusta nuoresta Marxista sekä *Pääoman* ensimmäisestä osasta [...] Sl hylkäsi Marxin myöhemmät taloustieteelliset teoriat ja piti niitä kriittikittömän ortodoksimarxismien ideologisina esiasteina.” Tällöin kuitenkin menetetään mahdollisuus tarkastella tapahtumia yhteiskuntamuodon teorian tasolla ihmisten välisten suhteiden ja kanssakäymisen muotojen näkökulmasta; spekaakkelin paradoksisesta määritelmästä säilyy yksi puoli (spekaakkeli on *kuva*), mutta häviää toinen (spekaakkeli on *enemmän kuin kuva*: suhde).

Voimme kyllä tarkastella spekaakkeliä kuvina, jolloin kuvat ja katsojat ovat vastakkain eikä kuvan taakse enää pääse. Pyhtilän tutkimus rakentuu tälle asetelmalle: ”’Homo Spectateur’ tarkkaili luomaansa maailmaa voimatta itse osallistua siihen”; ”Ihmisen olemisen – hänen työnsä – muuttuneena voimaksi, jonka kohdatessaan ihminen ei enää elänyt vaan vain katseli sitä”; ”Spektaakkelin kieli oli vuoropuhelun vastakohta, päättymätön monologi, jossa se ylisti itseään”, siis kuvaksi tullut pääoma ylisti itseään toimintakyvyttömälle katselijalle; ”Tällaisessa kuviossa ihmiset eivät sitten varsinaisesti lähentyneet kommunikoidessaan, vaan päinvastoin eristyivät toisistaan”.

Kun tilanteen jäsentää näin, käytännölle jää se toivo, että jossakin säilyy itsestään eristyneen olion itse, joka voi havahtua ja rajusti riuhtaisen vapauttaa itsensä spekaakkelin lumosta ja ryhtyä Lefebvren ivaamaan puuhaan: ’Riittää! Meitä risoo tehdä töitä ja olla tympääntyneitä. Laittakaamme loppu tälle kaikelle!’; tai kuten toukokuussa 1968: ’Kätkuvien alla hiekkaranta!’ Pariisin riuhtaisu kesti kuukauden päivät; järjestelmän tilanteen ratkaisemiseksi järjestämät vaalit ratkaisivat tilanteen, sillä ”gaullistit saavuttivat murskavoiton saamalla 358 paikkaa parlamentin 487 paikasta”. Epäon-

nistunut kapina? Pyhtilän mukaan ”suurina epäonnistumisina pidetyt kapinat” kuten Pariisin toukokuu eivät epäonnistuneet. Päinvastoin ne ”saattoivat hetkellisinä situaatioina *tarjota näkyvän* todellisesta vallankumouksellisesta tilanteesta ja toisenlaisesta tavasta elää” (kursivointi minun). Näin argumentoiden Pyhtilä kuitenkin tekee kapinasta miltei spekaakkeliä eli kuvatavaraa itseään: ”Siinä vaiheessa, kun kuluttaja – tuhansien muiden kuluttajien tavoin – vei tavarankotiinsa, se muuttui epätodelliseksi ja vulgaariksi.” Tämä tiedetään vanhastaan: *post coitum omne animal triste*. Mutta: ”Samalla kuitenkin jo seuraava tähtituote lupasi samanlaista oikotietä todelliseen täyttymykseen kuin edellinen.” Niin toimii tähtituote tavaramaailmassa; miltei samoin kapinakevät kapinamaailmassa *tarjotessaan näkyvän* todellisesta vallankumouksesta.

Entä se mahdollisuus, että spekaakkeli ei olisikaan kuvia, vaan kuvien välittämä suhde? Kun spekaakkeli näyttättyy kuvina, kuvien tuhoaminen tulee autenttisen, välittömän sosiaalisuuden edellytykseksi. Situationistit pyrkivät välillisistä yhteiskunnallisista suhteista välittömiin sosiaalisiin suhteisiin juuri kuvaidean pohjalta tuhoamalla kuvia. Keväällä 1968 tähän hetkeksi päästiin, ja Pyhtilän mukaan situationistit vakuuttelivat ”ettei pankkien sulkemisesta johtunut rahanpuute ollut ihmisten mielisissä harmillisista, vaan että se pikemminkin helpotti ihmisten välisiä suhteita. Pariissa viikossa ihmiset tottuivat rahan katoamiseen, ja ihmisten välinen solidaarisuus alkoi kukoistaa. Katukivet kritisoivat näyteikkunoita.”

Kuvapintaan pysähtyvän ajattelun asetelma ’joko rahan vallassa tai ilman rahaa’ tuntuu kuitenkin primitiiviseltä. Millainen olisi kehittyneempi? Helpommin kuin rahan avulla spekaakkelin luonteesta yhteiskunnallisena suhteena saattaa päästä perille toista kautta – näet joukkoviestimet ”ovat sen pinnallisiin ja musertavien ilmenemismuoto” (*Spektaakkelin yhteiskunta*, § 24). Debordille joukkoviestintä ei ole neutraalisti vain tekniikka, vaan *spektaakkelimainen* tekniikka, joka soveltuu ”olemassa olevan järjestelmän” tarpeisiin siksi, että

”tämä ’kommunikaatio’ on olen- naisesti *yksisuuntaista*”. Nimitään ”spektaakkeli ei ole *luonnolliseksi* mielletyn teknisen kehityksen välttämätön lopputulos”, vaan ”valitsee itse oman teknisen sisältönsä”. Joukkoviestintä on spektaakkelin valitsema tekniikka, koska se on – Debordille – periaatteessakin ja peruuttamattomasti yksisuuntaista. Tuloksena on taas primitiivinen asetelma ’joko joukkoviestinten vallassa tai ilman niitä’.

Tässä vaiheessa kannattaa jo kysyäkin onko joukkoviestintä tosiaan mahdollinen vain yksinsuuntaisena, periaatteessakin monologisena? Aloitetaan alusta: joukkoviestintä on spektaakkeli; spektaakkeli on “[henkilöiden] välinen yhteiskunnallinen suhde, jonka kuvat välittävät”. Siis keiden välinen yhteiskunnallinen suhde joukkoviestintä on? Ja kuinka?

Yhden suhdekompleksin saa helposti näkyviin, kun katsoo vaikka sanomalehden sivua. *Aamulehden* etusivulla (4.8.2005) ”Suomi hau- too isoa bisnestä”, ”Tampere rohmaa rahoja”, ”TTY ja VTT nappasivat potista kolmanneksen”, ”Professori Pessa uskoo rahoja olevan luvassa lisääkin” ja niin edelleen. Voi olla, että lehden lukijoille siinä on kuvia, mutta yhteiskunnallista suhdetta ajatellen ’Suomea’, ’Tampereetta’, ’TTYtä’, ’VTTtä’, ’Pessaa’ ja niin edelleen täytyy pitää henkilöinä; myös lukijat ovat henkilöitä – ja saman tien selviää, että lehden/kuvien kautta jälkimmäisillä on kontakti, siis suhde edellisiin (ja myös toisiin päin).

Sanomalehti ei synny itsestään, se on ihmisten tekoa. Jos sanomme, että lehti on kuvia, jotka välittävät yhteiskunnallisen suhteen, niin itse asiassa sanomme, että suhteen välittävät ne henkilöt, jotka tekevät kuvat. Kaksikymmentä vuotta *Spektaakkelin yhteiskunnan* jälkeen eli 1988 julkaisemassaan *Kommentteja spektaakkelin yhteiskunnasta* (*Commentaires sur la société du spectacle*) Debord puhuu ”median käyttötavoista” eli siitä, mitä ”median ammattilaiset” tekevät, ja painottaa, ettei ”pidä unohtaa, että jokaisen median ammattilaisen sitoo isäntäänsä hänen palkkansa ja muut palkkionsa ja vastikkeensa”.

Mediaprofessionaalien sidon- naisuus päälliköihinsä samoin kuin päälliköiden omat sidonnaisuudet eivät kuitenkaan ole periaatteellisia, vaan käytännöllisiä, sosiaalisia ja historiallisia, muuttuvia ja muutettavissa olevia. Voi olla, että mediaprofessionaalien päälliköt vaativat ammatillisiaan tuottamaan yksisuuntaista kommunikaatiota ’Suomesta’, ’Tampereesta’, ’TTYstä’, ’VTTstä’, ’Pessasta’ ja niin edelleen lehden lukijoiden suuntaan. Periaatteessa olisi kuitenkin täysin mahdollista toimia myös vastakkaiseen suuntaan, lukijoista ’Suomen’, ’Tampereen’, ’TTYn’, ’VTTn’, ’Pessan’ ja sen sellaisten suuntaan yksinkertaisesti kääntymällä lukijoiden puolesta jälkimmäisen puoleen ja kysymällä. Tämä rakentaisi mutkat- tomasti monogisen asetelman tilalle dialogisia suhteita – oikeastaan on outoa, että situationistit eivät lähteneet tähän suuntaan. Kun Debord ajatteli, että joukkoviestintä on spektaakkelimainen tekniikka, olisi ollut luontevaa pohtia seuraavaksi, mitä olisi spektaakkelin vastainen tekniikka. Ehkä joukkoviestintä toisin toteutettuna? Situationistit itse käyttivät antispektaakkelitekniikkanaan *détournementia* eli menettelyä, jonka tarkoitus oli, kuten *Spektaakkelin yhteiskunnan* suomentaja huomauttaa, muuttaa tai siirtää taideteos tai muu kulttuuri-objekti ”uuteen asyayhteyteen niin, että aiottu alkuperäinen merkitys kyseenalaistuu tai joutuu naurun- alaiseksi”. Tältä pohjalta olisi ollut mahdollista miettiä jokapäiväisesti sovellettavissa olevia joukkoviestin- nän tuottamisen ja toimittamisen normeja.

Debord väittää (*Spektaakkelin yhteiskunta*, § 12), että asenne, jota spektaakkeli ”periaatteellisesti vaatii, on sama passiivinen hyväksyntä, jonka se itse asiassa on jo saavuttanut tavassaan ilmetä vailla vastaväitteitä, monopolillaan näkyvään” kuten joukkoviestinnässä. Pyhtilä toistaa ajatuksen ja toteaa, että ”kapitalismi pyrki riisumaan kielen aseista ja ty pistämään sen pelkäksi yksipuoliseksi ’kommuni- kaatioksi’ eli informaatioksi”.

Siinä se asiantila, joka pitäisi pys- tyä muuttamaan niin, että passiivi- sen hyväksynnän tilalle saataisiin aktiivinen osallisuus, eittämättö-

myyden tilalle vastaan väittäminen, monopolisen näyttämisen ja näyt- täytymisen tilalle suhteen vasta- vuoroisuus ja molemmipuolisuus, yksipuolisen informaation tilalle dialoginen keskinäisyys. Näyttäisi siltä, että se, mikä on ja siis pitäisi muuttaa, on ominaista suurille yhteiskunnallisille järjestelmille ja että se, mihin pitäisi päästä, voisi toteutua vain pienissä sosiaalisissa kuviissa. Tällainen perspektiivien kutistuminen on se praktisessa- kin mielessä merkittävä ongelma, joka seuraa, kun spektaakkelin yhteiskunnan erittelyn käsitteelli- set välineet rajoitetaan Marxin (ja Lukácsin) varhaiskauten ideoihin. Pitemmälle saattaa päästä sellaisil- la välineillä, jotka näyttävät suuret järjestelmät sekä ihmisten rakenta- maksi ja toimittamiksi että samalla niiksi tavoiksi, joilla ihmiset ovat kapitalismissa yhteiskunnallisissa suhteissa, siis kanssakäymisessä keskenään.

KAUKO PIETILÄ

Lehtijournalismista laveasti

Aino Suhola, Seppo Turunen, Markku Varis: JOURNALISTISEN KIRJOITTAMISEN PERUSTEET

Koodi. Finn Lectura, Helsinki 2005. 200 s.

Käytännön journalismin oppikirjoja ilmestyy Suomessa niin vähän, että jokainen yritys alan klassikkojen jäl- keen herättää journalismin opetta- jan kiinnostuksen.

Alan klassikkoina pidän Antero Okkosen *Toimittajan työtä* (uus- sin painos vuodelta 1986), Jorma Miittisen *Toimitustyö; journalistiksi suunnitustuvan oppikirjaa* (uus- sin painos vuodelta 1988) ja Pentti Salmelinin *Uutinen ja lehtimies eli uutistyon ongelmia* -kirjaa (vuodel- ta 1967).

Näiden jälkeen ovat ilmestyneet Lauri Kotilaisen *Hyvä lehtijuttu – kirjoittajan opas* (vuodelta 1994) ja saman kirjoittajan *Parempi lehti- juttu* (vuodelta 2003). Tuorein on